

Töprengő jegyzetek az e-olvasásról, az EU-munkacsoport anyagainak böngészése kapcsán

SONNEVEND Péter

Bevezetés és körütekintés

Minden valószínűség szerint az olvasás – ezzel a tudásátadás, az emberi kommunikáció, továbbá ehhez kapcsolódóan érzelmi-értelmi világunk gazdagodása – szinte legfontosabb átalakulása elején vagyunk.¹

Más szóval: évszázados kihatású paradigmaváltás kezdődött.

Ha egy érettebb felnőtt képes 8–10–12 éves hajdani mivoltára emlékezni, feledhetetlen élmények kapcsolódnak akkor kibontakozó önálló (könyv)olvasásához. Új világok tárultak fel az ifjú lélek előtt, hallatlan lehetőségek vonzották, tágitották tudáshatárát, biztatták akaratát, mélyítették empátiáját. Indiánregények, Verne-regények, Scott kapitány tragikus déli-sarki útja 1912-ben...

Sokan aggódnak, folytatódik-e ez az utolsó egy-két évszázadban kialakult paradigma. Lesz-e valódi (kitartó, hosszabb szövegekre is koncentrálni képes, meditáló, saját élményeivel összehasonlító) ifjú olvasó a következő évtizedekben. Nem csupán pár százaléknyi „kiválasztott”, akiknek idejekorán segítettek? A többiek beérhetik a rövid szövegekkel, jelekkel, kikapcsolódást gerjesztő játékokkal, melyek a mind okosabb eszközök révén tengernyi szórakoztató lehetőséget kínálnak?²

Az ipari forradalom nyomán (gőzgép, vonat, robbanómotorok, repülőgép stb.) létrejött civilizáció ugyanebben az egy-két évszázadban átalakította környezetünket, munkánkat, mozgásunkat, kapcsolatrendszerünket. S – egyebek mellett – létrehozta az olvasást mint tömeges jelenséget.

Most az internettel kapcsolatos, rohamosan bővülő virtuális lehetőségek már a szellem legsajátabb világát „ostromolják”. Képesek vagyunk-e úgy bánni e lehetőségekkel, hogy gazdagodást eredményezzenek, s ne tömeges eltompulást?

Szinte felmérhetetlen hatású az a mai kihívás, melyet az olvasás jövőjével kapcsolatban tapasztalunk.

Ezekről a kérdésekről kívánunk ezúttal töprengeni egy fontos EU-projekt, a *COST Action E-READ* (Evolution of Reading in the Age of Digitisation, 2014–2018) befejezése kapcsán.³ A munkában több tucat ország (az EU-tagállamok mellett olyanok is, mint Izrael, Svájc, Macedónia, Szerbia stb.) közel kétszáz szakértője vett részt.⁴

A digitális szöveg olvasása (másként: képernyőről való olvasás) – rövidsége miatt az *e-olvasás* kifejezést használjuk a továbbiakban – több évtizedes múltra tekint vissza. Az EU-munkacsoport alábbiakban ismertetett projektjének – több száz tételt listázó – témabibliográfiájában az első írás 1979-ből származik.⁵

Általános a vélemény, hogy az Amazon cég 2007-ben piacra dobott Kindle-olvasója indított el igazi „lavinát”, amelyet három évvel később követett az Apple cég iPadje, illetve a multifunkcionális (közösségi média, e-mail, internet, fotó-videó, zenehallgatás, e-olvasás stb.) okostelefonok rendkívül gyors (egyre gyorsuló) elterjedése a kilencvenes évek végétől. A közkedvelt Apple iPhone 3G 2007-től volt kapható, ezt követték az LG és a Samsung (és mások, főleg kínaiak) egyéb készülékei. A közösségi média körében a Twitter 2006-tól, a Facebook 2012-től tarol. A legelterjedtebbek már több milliárdos közönséggel rendelkeznek: a Facebook mostanában éri el a 3 milliárdot.

Az okostelefonok terjedése:

- 2014-ben a világban közel 1,6 milliárd,
- 2018-ban pedig már 2,5 milliárd készüléket használnak,
- 2020-ban várhatóan 2,9 milliárd darab lesz a világban.

A népességhez viszonyítva 70% fölött tíz országban (pl. Svédország, Svájc) mozog az okostelefonok számaránya (a világranglista élén álló Arab Emírátsokban 82%). Számos országban a tinédzserek csaknem 100%-a használ okostelefont. Az éves eladás eléri az 1,5 milliárd darabot, miközben 2017-ben a Föld lakossága kb. 7,5 milliárdot számlált.

Az egyes IT-eszközök e-olvasásra történő használatának aránya a legfrissebb, egyetemisták körében végzett nemzetközi felmérés szerint így fest: laptop

81%, okostelefon 37%, PC 34%, tablet, iPad 28%, e-olvasó- készülék 7% (több készüléket is megjelölhettek a válaszolók, miközben 4% semmilyen e-olvasást nem vállal). Országok szerint jelentős a szóródás, például Kínában az okostelefon 74%-os (Norvégiában csak 21%-os) népszerűséget könyvelt el. Úgy tűnik, a speciális e-olvasó-készülékek (Kindle stb.) részaránya stagnál (általában 5–7%), s a használók egyre inkább az „okosodó” telefonokat veszik, illetve részesítik előnyben.

Az internethasználat bővülése a világban (abszolút szám, majd százalékosan a világ népességéhez viszonyítva, az adott év végén):

- 1997: 70 millió (1,7%),
- 2007: 1,32 milliárd (20%),
- 2017: 4,16 milliárd (54,4%) (eközben a használók fele már ázsiai; a legmagasabb arány – 70–90% – az európai térségekben és Észak-Amerikában, míg a legalacsonyabb arányt a Szaharától délre mérték: de már ott is kb. 30%).⁶

Az interneten eltöltött idő napi szinten már öt-hat óra körül mozog (svédek, belgák, olaszok USA stb.), számos országban pedig a 7–9 órát (!) is eléri (Thaiföld, Fülöp-szigetek, Mexikó stb.).⁷

Az utóbbi évtizedben egyre fontosabb kérdés lett az olvasás mibenléte, sorsa, jövője, idegéletteni, társadalmi, kulturális stb. összefüggései.

Ha a hatvanas évektől a televízió vált versenytárrsá az olvasás számára, ma az internet alapú, könnyen fogyasztható és egyben szórakoztató lehetőségek vonzzák – akár függőséget is okozva –, leginkább a fiatalabb nemzedékeket (5–45 év).

Az eszközök sok hasznot hajtanak, értelmes használatuk ugyanakkor messze tudatosabb – gondos felkészítésen alapuló – ember-gép integrációt feltételezne.

Az Európai Unió az utóbbi évtizedben éles versenyben áll a fejlesztés, az innováció terén a Föld többi, adott esetben nála gyorsabban fejlődő országaival és régióival (USA, Kína stb.). Nem kizárt a lemaradás, leszakadás. Egyáltalán nem mindegy, még szűkebb gazdasági oldalról vizsgálva is a kérdést, milyen felkészültségű – eléggé kritikus gondolkodású, önálló ítélőképességű – ifjú nemzedék lép-e porondra a következő időszakban.

Az EU-projekt eredményeiről: esélyek és veszélyek

Az EU-munkacsoport négy év alatt több fontos konferenciát tartott, majd a vezető személyiségek (az EREAD-tagjai,) összefoglaló jellegű tanulmányai –

egyebek mellett – az 1996 óta élő, havi megjelenésű, szabad hozzáférésű *First Monday* című internetes (és print) folyóirat 2018. októberi számában láttak napvilágot (kinyomtatva kb. 100 oldalon).⁸

A továbbiakban főleg ezek alapján gondolkodunk az olvasás – ezen belül az e-olvasás – mai jelenségeiről és lehetséges jövőjéről.⁹

A projekt nyújtotta anyagi lehetőségek szinte egyedülálló alkalmat teremtettek az interdiszciplináris tudományos együttműködés számára. Könyvtörténészek és kiadói szakemberek, szociológusok és kognitív pszichológusok, illetve agykutatással vagy pszicholingvisztikával foglalkozó szakértők stb. igyekeztek összeadni ismereteiket a közös eredmény érdekében.

Egyben az is még világossá vált, mennyire komplex jelenség az olvasás.

A kutatás főbb témái (egyebek mellett):

- a személyiség szerepe az olvasás során (önkontroll, koncentráció),
- az olvasó ember (tanuló stb.) tipikus hajlama saját képességeinek túlbecsülésére,
- a hagyományos és az e-olvasás versenyfutása, illetve mindkettő lehetőségeinek optimális felhasználási módja,
- az olvasás kognitív megközelítése, értelmezése,
- az elmélyült olvasás (deep reading) fontossága,
- az elfogyasztott információmennyiség növekedésének hatása az olvasásra.

A tematikus szám bevezető írása a számot szerkesztő *Miha Kovač* és *Adriaan van der Weel* (mindketten az EU-munkacsoport tagjai) összefoglalása¹⁰ a *First Monday* hasábjain közölt tanulmányok megállapításairól és főbb tanulságairól. Azzal kezdik, hogy a digitális olvasási környezet olyan új lehetőségeket tár az individuális információszerzés számára, amilyenek igen bonyolultak lennének papírra nyomtatott szöveggel. Ugyanakkor számos felmérés tanúsítja, hogy kevésbé előnyös hatások is érik az olvasás minőségét, a gondolkodást és az olvasási szokások alakulását.

Néhány, a több éves kutatási együttműködés főbb megállapításaiból:

- hosszabb szövegek e-olvasás esetén vagy azonos minőséget eredményeznek, vagy gyengébb hatásfokot képviselnek (más szóval: jobbat biztos nem),
- igényesebb olvasást feltételező szövegek e-olvasása gyengébb hatásfokú, mint a könnyebb

(szórakoztató) anyagok elsajátításakor,

- különösen határidő készítés esetén az olvasók igen hajlamosak túlbecsülni az e-olvasás eredményességét a ténylegeshez képest (vagyis a nyomtatott szövegek esetében ez a „túlbecsülési” effektus kevésbé fenyeget),
- a várakozásokkal ellentétben a „digitális bennszülött”¹¹ korosztály(ok) esetében a képernyőn történő olvasás (esetleges) gyengébb hatásfoka idővel nem csökken, hanem erősödik,
- a digitális szöveg kitűnő lehetőséget kínál egyedi igényeken alapuló összeállítások készítésekor,
- a hagyományos és az e-olvasás egyenértékűségét sikerrel szolgálja a tudatos szövegértelmezés (pl. a tartalmat összefoglaló tárgyszavak rögzítése) alkalmazása.

M. Kovač és A. van der Weel érdemi tanulmánya (*Reading in a post-textual era*)¹² az olvasás társadalmi kiterjedtségét és a kiadói statisztikákat összevetve igyekszik új következtetéseket levonni. A második világháború utáni viszonyok a könyvolvasás terén is jelentős fejlődést hoztak: egy 1955-ös bestseller Amerikában általában 200 ezer példányban kelt el, ma nem ritka a sokmillió eladás sem. Ugyancsak az USA-ban, 1949-ben a Gallup felmérése szerint a megkérdezettek 20%-a olvasott éppen (a megkérdezés időpontjában) könyvet, ezek aránya a kilencvenes években 37%-ra növekedett.

A papírgyártás könyv célú felhasználását alapul véve az 1950-es években a Föld teljes termése 5 milliárd példány lehetett, 2000 körül pedig már 6 milliárd. Igaz, a népesség növekedése még rohamosabb volt, így a negyven évvel korábbi 1,6 példány/fő arány 0,9-re csökkent. A népességszám növekedése főként Kelet-Ázsiában és Afrikában következett be: például ma Kínában – a könyvkiadás jelentős emelkedése ellenére is csak 0,6 példány jut egy főre, míg a fejlett államokban 3–7 példány. A 21. században nehéz pontos számokat előállítani, annyira jelentőssé vált az internetes platformok részvétele. Például Kínában az online kereskedés egyik mamutcége, a Tencent e-könyvkínálata eléri a 10 milliót, a felhasználók száma pedig a 200 milliót.¹³ A szerzők becslése szerint 2017-ben a 7,5 milliárdot számláló emberiség könyvfogyasztása (nyomtatott + e-könyv együtt) meghaladhatja a 10 milliárdot.

Mindez nem csökkenti a mai radikális változások horderejét. Az elvégzett empirikus felmérések metaelemzését végző *Lauren Singer Trakhman* és

Patricia Alexander szerzőpáros megállapítása szerint¹⁴ a vizsgált 254 felmérés jó része nem hasonlítható össze korrektil, mert nem azonos elméleti megközelítést alkalmaztak, illetve a fogalmak sem lettek pontosan meghatározva. A viszonylag konzisztens elemzések adatai alapján mindazonáltal leoszúrhető az a következtetés, hogy az 500 szónál (ez kb. egy képernyőoldal) hosszabb szövegek elsajátítása pontosabb volt papíralapú olvasással. Egy másik metaelemzés – mely publikálás alatt van –, ezt a megállapítást azzal súlyosbítja, hogy a képernyőről történő hosszabb szövegolvasás minősége az elmúlt közel két évtizedben fokozatosan romlott. E mögött valószínűleg a média kolosszális növekedése áll. A 18 év körüli fiatalok esetében a számtalan lehetőség (közösségi média stb.) oda vezetett, hogy az 1970-ben mért napi könyv- vagy képeslapolvasás 60%-ról mára 16%-ra csökkent. A szerzők végkövetkeztésként nem értenek egyet azokkal, akik folyamatos elbutulást vizionálnak. Ennél bonyolultabb a kép, s aligha lehet ma végérvényes következtetéseket levonni, annyira viharos a paradigmaváltás.

Digitális bennszülöttek – pro és kontra.

Kitekintés

A First Monday- tematikus számának másik lényeges közleménye a norvég *Hildegunn Stølet*ól származik, s a digitális bennszülöttek könyvigényéről szól (Why digital natives need books. The myth of the digital native).¹⁵ A szerző szerint a fiatalok alulértékelik a digitális eszközöket az igényes olvasás terén. Bizonyos mértékig „ludas” ebben az az oktatáspolitikai is, amely az iskolákban ezeket az eszközöket főként a gyors információszerzés és -felhasználás céljára szánja (pl. Norvégiában minden első osztályba lépő gyerek tabletet kap 2018-ban). Eközben számos felmérés tanúbizonysága szerint a korai túl intenzív digitális médiahasználat nem segíti az alapvető készségek fejlesztését, s ezek közt kiemelt helyen az olvasást. Az így felmerülő lényeges kérdés: kell-e az oktatásnak a gyerekek intenzív digitális média használatához igazodnia?

Norvégia diákjai az 2001-ben végzett PIRLS-felmérés szerint gyengébben szerepeltek sok más ország hasonló korú diákjaihoz képest. Ekkor jelentős erőfeszítések történtek, hogy a papíralapú olvasás (könyvolvasás) kellő szerepet kapjon az olvasás elsajátításának szakaszában. Ezek után a hasonló 2011-es és 2016-os felmérésben Norvégia jelentősen javított teljesítményén.

Még egy tanulmányba nézzünk bele a First Monday októberi számából. A dán neurobiológus-filozófus *Theresa Schilhab* és társai azt vizsgálják, milyen összefüggések ismerhetők fel a papíralapú olvasástól a képernyőn való olvasás felé vezető, az anyagi jelleget mindinkább feladó olvasás során.¹⁶ A szerzők lényeges kérdésfeltevése: miként vesz részt a testünk a tér-idő koordinátáit követő nyomtatott könyvolvasásnál, illetve az „imaginárius” dimenziójú olvasáskor. Ez utóbbi azt jelenti (leegyszerűsítve), hogy olvasáskor eddigi tapasztalatunk és gondolkodásunk is rávetül az olvasott szöveg tartalmára. Természetesen minden „biológiai” működésünk a környezettel interakcióban van (pl. kocsiba ülünk, könyvet fogunk a kezünkbe). Olvasáskor a megfelelő neuronok rögzítik a helyet és olvasási módot, ezért „A”-könyv olvasása másként rögzül, mint „B”-é. A tanulmányírók megközelítésében a nyomtatott és az e-olvasás vizsgálata során nem a „hagyományos” *melyik-nyújt-jobb-rögzítési-effektust* típusú kérdést teszik fel, hanem ennél szélesebb kognitív mezőben gondolkodnak.¹⁷

A spanyol *Pablo Delgado* és társai rendkívül alapos – és kifejezetten a legújabb felméréseket áttekintő – 2018-as metaelemzésében¹⁸ számos fontos megállapításra jutnak. A médiahasználatban való jártasság például szembetűnően befolyásolja az olvasásértést. Az olvasott szövegek műfaját tekintve újszerű az a megállapítás, hogy a szakszövegek terén a nyomtatásban való megjelenés előnyösebb (sok szakszó, kevésbé szokványos összefüggések elsajátítása stb.), míg a „narratív”, vagyis szépirodalmi szövegek esetében a média jut bizonyos előnyhöz (bár itt a szerény vizsgált populáció óvatosságra int, hangsúlyozzák a szerzők).

A fentiek felett érdemes mindnyájunknak – akár hosszabban – eltöprengeni. A gyakran ellentmondó vizsgálati megállapítások oka valószínűleg a kérdés bonyolultsága, a gyors változás, az azokhoz való adaptáció ellentmondásos jellege s még számos más körülmény. Nem várhatjuk, hogy 2018-ban ki lehessen mondani a végleges verdiktet az olvasás jövőjéről és az azt fenyegető (digitális?) veszélyekről. Érdemes ismét tudatosítani, hogy a nagy technológiai változások esélyeket és veszélyeket egyaránt hoznak, s eközben kell megtalálni a jó reakciók működő változatait.

Tételezzük fel, hogy a szülők már egy éves kor előtt (!) napi szinten olvasnak gyermeküknek, aki ugyancsak naponta kézbe is veszi könyveit (nyomtatott könyveit), ezekből kiválasztja kedvencét felolvasásra; közben a gyermek látja a szülők média-használá-

tát, s maga is élvezi a zenét, rövid képes összeállításokat. Egy ilyen gondos elő- vagy felkészítés után a fokozatos médiahasználat vajon kiszorítja a nyomtatott könyvet, illetve lefokozza az olvasás iránti érdeklődést? Ellenkezőleg: bizonyára az a motiváció rögzül, hogy olvasni jó! Eközben a szülőkkal együtt lehet a médiát célszerűen felhasználni szálloda-foglalásra, repülőjegy vételére, állatkerti belépő biztosítására, a rokonokkal való csetelésre stb.

A motiváció alapvető szerepe magyarázta korábban is, hogy az iskolából kikerülő korosztályok jelentős része igen hamar abbahagyta az érdemi olvasást. Ha nem volt meg az az élménye, hogy a könyvek világa (ez a másik valóság) „rölköl”, akkor egyre inkább feleslegesnek tekintette – s tekinti ma is – az ilyenféle „haszontalanságot”.

Az olvasás számos funkciója – kikapcsolódás, szakmai információgyűjtés stb. – számos olvasás-típust feltételez. Ezek mindegyikére érvényes, hogy az a „technika” (nyomtatott mű, digitális szöveg, audió) kerül fölénybe, amely jobban, kényelmesebben vagy gyorsabban teljesíti a funkcióhoz fűződő elvárásokat.

Már dolgoznak a legújabb változatú (hibrid, multimedia) „könyvön”, amely közvetlen (egy tárgyon belüli) átmenetet biztosít majd felhasználójának a nyomtatott változattól az audió vagy digitális lehetőséghez. De ez a is csak azoknak fog szolgálni, akik kellően motiváltak, nyitottak, gondolkodásuk nem önzően rövid távú eredményességre irányul ....

Jegyzetek

Az elektronikus források utolsó megtekintése: 2018. november 18.

1. ADAMIKNÉ JÁSZÓ Anna: Az olvasás múltja és jelene. Budapest, Trezor Kiadó, 2006. 13–16. p.
2. Itthon talán Tószegi Zsuzsanna kondította meg először a vészharangot 2009-es írásában (TÓSZEGI Zsuzsanna: Az olvasás trónfosztása? Adalékok a könyvből, illetve a képernyőről való olvasás kérdéséhez. = Könyv és Nevelés, 11. évf. 4. sz. 2009. http://epa.oszk.hu/01200/01245/00044/tzs_0904.htm). Tószegi a munkát folytatva pár évvel később e-könyvet bocsátott ki (TÓSZEGI Zsuzsanna: Az olvasás trónfosztása? Tanulmányok a képernyős olvasásról. Budapest, Kossuth Kiadó, 2014. 47 p. NÉRO sorozat, 8.; http://epa.oszk.hu/01200/01245/00044/pdf/tzs_0904.pdf).

Pécsi kutatók középiskolások médiahasználatának vizsgálata során megállapították: „Az újságokhoz hasonlóan, a könyvek sem játszanak kiemelt szerepet a korosztály életében.

A legtöbben a tankönyveiket említették, míg kikapcsolódás és szórakozás végett csak kevesen vesznek egy kötetet a kezükbe” (GULD Ádám – MAKSA Gyula: Fialatok kommunikációjának és médiahasználatának vizsgálata. Pécs, PTE, 2013. 65 p. Fialatok_mediahasznalat_GuldA_MaksaGy.pdf)

Az egész témához fontos összegzés KERESKES Pál – KISZL Péter – TAKÁCS Dániel: E-könyvészet. A digitális könyvkultúra alapvonásai. Budapest, ELTE, 2013. 309 p. ; Ugyancsak KERESKES Pál és KISZL Péter esszéje: „Műszálás” olvasás: mérlegen a nyomtatott és az elektronikus szöveg. = Könyv és Nevelés, 16. évf. 4. sz. 2014. <http://folyoiratok.ofi.hu/konyv-es-nevelés/muszalas-olvasas-merlegen-a-nyomtatott-es-az-elektronikus-szöveg>

2014-ben JÁVORKA Brigitta írt a témáról: Olvasók online közössége = e-olvasás? = Könyvtári Figyelő, 2014. 2. sz. <http://ki2.oszk.hu/kf/2014/06/olvasok-online-kozossege-e-olvasas/>

2014 októberében az ELTE BTK Könyvtár- és Információ-tudományi Intézete „E-könyv, e-olvasás” címmel rendezett szakmai napot (a rendezvényről fontos publikációk olvasható a Könyvtári Figyelő, illetve a Tudományos és Műszaki Tájékoztatás hasábjain FODOR János és BODA Gáborné KÖNTÖS Nelli tollából). ; GONDA Zsuzsa folyamatosan publikál e témában, s 2015-ben védte meg doktori disszertációját „Digitális szövegek olvasásának típusai és stratégiái” címmel, mely azután könyvalakban is megjelent: ELTE, 2015. (Bölcsészet- és Művészetpedagógiai Kiadványok 7.).

2016-ban a Networkshop keretében BÁTFAI Erika és FEHÉR Péter számolt be fontos kutatásokról: E-olvasás vagy hagyományos? – kutatás közben. <https://docplayer.hu/17951701-E-olvasas-vagy-hagyomanyos-kutatas.html>

PALLOS Zsuzsanna friss írása: E-olvasási szokások tudományos területen (oktatók, kutatók, hallgatók) nemzetközi összehasonlításban. = Könyv és Nevelés, 19. évf. 2017. 2. sz.

<http://folyoiratok.ofi.hu/konyv-es-nevelés/e-olvasasi-szokasok-tudomanyos-területen-oktatók-kutatók-hallgatók-nemzetközi>

3. COST = European Cooperation in Science and Technology, a projekt internetes elérhetősége:

<http://ereadcost.eu/>. Előterjesztés: 2014. május 15. https://www.academia.edu/7664953/COST_IS1404_E-READ_Evolution_of_Reading_in_the_Age_of_Digitisation

A kutatócsoport vezetését Anne Mangen professzor, a norvégiai Stavanger Egyetemén működő Országos Olvasáskutatási- és -oktatási Központ (National Center for Reading Education and Research) vezetője vállalta, helyettese a holland Adriaan van der Weel professzor (Leiden University).

4. Magyarországról adataink szerint négyen kapcsolódtak be: Forgács Bálint (ELTE Kognitív Pszichológia Tanszék),

Magyari Lilla pszichológus (PPKE), aki Hollandiában doktort 2015-ben, Papp-Zipernovszky Orsolya (SZTE Pszichológiai Intézet) és Ruttkay Zsófia (MOME Kreatív Technikai Labor).

A hazai pszichológia Csépe Valéria akadémikus szintjén is részt vesz az olvasás problematikájának elemzésében. Egyik számunkra is fontos friss összefoglalása: Az olvasás rendszere, fejlődése és modelljei. In.: Pszicholingvisztika: magyar pszicholingvisztikai kézikönyv. Szerk. Pléh Csaba, Juhász Ágnes. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2014. 339–370. p.

A fenti négy magyar fiatal szakember is sokat tesz a kognitív pszichológia terén, érintve kutatásaikban az olvasást is. Például Magyari Lilla a projekt négy munkacsoportjának egyikében – német és olasz kollégákkal együttműködve – Shakespeare-szonettek érdemi elemzését köölték össze a szonettek olvasása közben mért szemmozgás alakulásával, A. Jacobs német tudós ún. neurokognitív modelljére építve.

Az EU-projekt mellett más nemzetközi kutatási együttműködés is elindult, ilyen például a francia vezetésű, szintén nemzetközi European Digital Reading Lab, mely újabban már a New York Public Libraryvel együtt kutatja az e-olvasás kérdéseit:

<http://www.aldusnet.eu/k-hub/the-new-york-public-library-and-the-european-digital-reading-lab-team-for-better-reading-experience/>

5. <http://ereadcost.eu/publications-bibliography/>
A bibliográfia friss része a munka során készült publikációkat is összefoglalja, közvetlen ugrási lehetőséggel a teljes szövegekhez. Egyébként a képernyős és nyomtatott forrás olvasásának első összehasonlítása – ismereteink szerint – 1983-ból származik: WRIGHT, P.: – LICKORISH, A.: Proof-reading texts on screen and paper. = Behaviour and Information Technology, 2. vol. 1983. 3. no. 227–235. p. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01449298308914479>
6. <https://www.internetworldstats.com/emarketing.htm>
7. <https://wearesocial-net.s3.amazonaws.com/wp-content/uploads/2018/01/DIGITAL-IN-2018-002-TIME-SPENT-ON-THE-INTERNET-V1.00.png>
MIZRACHI, D. [et al.]: Academic reading format preferences and behaviors among university students worldwide. A comparative survey analysis. = PloS One, 2018. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5976176/>
8. <https://firstmonday.org/ojs/index.php/fm/issue/view/608/showToc>
A tematikus szám címe: E-read. Paper vs. screen reading.
9. A projekt jó fél tucat (angol, dán, holland, spanyol, szlovén stb.) vezető munkatársa interjút adott a Frankfurter Allgemeine Zeitung (FAZ) című igényes német napilap számára, így ezt is felhasználtuk. KÜCHEMANN, F.: Acht Leseforscher zur Digitalisierung – Der Kontakt zu unserer

Kultur steht auf dem Spiel. = Frankfurter Allgemeine Zeitung, 2018. 10. 15. <http://www.faz.net/aktuell/feuilleton/debatten/interview-acht-leseforscher-zur-digitalisierung-15833105.html?printPagedArticle=true#pageIndex>

10. KOVAČ, Miha – WEEL, Adriaan van der: Reading in the era of digitisation. An introduction. = First Monday, 2018. 10. no. <https://firstmonday.org/ojs/index.php/fm/article/view/9448/7601>
11. A „digitális bennszülött” (digital natives) kifejezés M. Prenskytől származik, aki 2001-ben közölt esszéjében írt a témáról. Írása magyarul Digitális bennszülöttek, digitális bevándorlók címen olvasható: http://goliat.eik.bme.hu/~emese/gtk-mo/didaktika/digital_kids.pdf
12. KOVAČ, Miha – WEEL, Adriaan van der: Reading in a post-textual era. = First Monday, 2018. 10. no. <https://firstmonday.org/ojs/index.php/fm/article/view/9416>
13. A cégről friss információ: <https://qz.com/1123570/china-literature-ipo-tencents-e-books-unit-one-of-asias-largest-tech-offerings/>
14. TRAKHMAN, Lauren Singer – ALEXANDER, Patricia: Reading on paper and digitally. What the past decades of empirical research reveal. = Review of Educational Research, 87. vol. 6. no. 2017. 1007–1041. p.
15. STØLE, Hildegunn: Why digital natives needs books: The myth of the digital native. = First Monday, 2018. 10. no. <https://firstmonday.org/ojs/index.php/fm/article/view/9422/7594>
16. SCHILHAB, Theresa – BALLING, Gitte – KUZMIČOVA, Anežka: Decreasing materiality from print to screen reading. = First Monday, 2018. 10. no. <https://firstmonday.org/ojs/index.php/fm/article/view/9435/7599>
17. Csépe Valéria rendkívül fontos megállapítása szerint az „olvasás könnyebbségének záloga annak a legalább 18-20 agykérgi területnek az ép működése és együttműködése, amelyek hatékony működési hálózattá szerveződnek, s gyors, erőfeszítés nélkül működő gépezetté válnak az olvasás tapasztalatának és a tudás gyarapodásának köszönhetően.” CSÉPE Valéria: Csak az ember olvas – de hogyan? In: Az olvasás védelmében. Összeáll. és szerk. Szávai Ilona. Bp. Pont Kiadó, 2010. 13–25. p.
18. DELGADO, Pablo – VARGAS, Cristina – ACKERMAN, Rakefet – SALMERÓN, Ladislao.: Don't throw away your printed books. A meta-analysis on the effects of reading media on reading comprehension. = Educational Research Review, 2018. 23–38. p. <https://www.uv.es/lasalgon/papers/Delgado%202018%20dont%20throw%20away%20your%20printed%20books.pdf>

Beérkezett: 2018. november 16.